

DISCUȚII

DESPRE ORIGINEA ȘI STRUCTURA LIMBII ROMÎNE

DE

— D. MACREA

Numeroși profesori din învățământul elementar și mediu, studenți și oameni ai muncii ne-au cerut în repetate rînduri să arătăm care este stadiul actual al cercetărilor asupra originii și structurii limbii romîne.

Interesul manifestat pentru această importantă problemă este deplin justificat, deoarece orice vorbitor conștient vrea să cunoască originea, structura și evoluția limbii pe care o vorbește.

Acest interes este la noi cu atât mai explicabil cu cît masele largi n-au putut niciodată, în trecut, să se lămurească în mod exact asupra originii și structurii limbii noastre.

În perioada îndelungată a dominației școlii latiniste s-au comis, în acest domeniu, exagerări numeroase pe care cercurile largi ale opiniei publice le-au considerat totdeauna inacceptabile. Pornind de la constatarea justă a romanității limbii noastre, latiniștii au încercat eliminarea din limba romînă a tuturor elementelor nelatine, inclusiv a elementelor de substrat, și au admis ca teritoriul de formare a limbii și poporului romîn exclusiv vechea Dacie.

Lingviștii romîni de mai târziu — B. P. Hasdeu, Al. Lambrior, O. Densusianu, Al. Philippide și alții — au adus contribuții importante pentru cunoașterea originii, structurii și evoluției limbii noastre, dar cercetările lor erudite au fost într-o măsură redusă accesibile maselor.

Limpezirea problemei originii și structurii limbii romîne este mai ușoară astăzi datorită următorilor factori: 1. sprijinul larg ideologic și material de care se bucură, pentru întia oară la noi, cercetările lingvistice în cadrul revoluției culturale ce se desfășoară sub conducerea Partidului Muncitoresc Român; 2. apariția lucrării lui I. V. Stalin «Marxismul și problemele lingvisticii» în care se arată, în mod concret, elementele care determină individualitatea specifică a unei limbi; 3. apariția recentă a «Gramaticii limbii

romîne», cea mai importantă lucrare apărută pînă acum asupra structurii gramaticale a limbii noastre; 4. elaborarea «Dicționarului limbii romîne literare contemporane»; 5. începerea de către institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. și de către catedrele de lingvistică din universitățile noastre a studiului științific al următoarelor aspecte esențiale ale formării și evoluției limbii romîne: a) structura gramaticală a latinii populare din regiunea dunăreană; b) locul de formare a limbii romîne; c) raporturile dintre cele patru dialecte ale limbii romîne (dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn); d) influența slavă asupra limbii romîne; e) valorificarea contribuțiilor pozitive ale lingviștilor noștri din trecut.

În articolul de față vom încerca o sistematizare a problematicii originii și structurii limbii romîne, arătînd rezultatele pozitive ale cercetărilor de pînă acum și care sînt problemele ce rămîn încă deschise.

I. V. Stalin a arătat, cu limpezime, în «Marxismul și problemele lingvisticii», că ceea ce constituie adevăratul caracter al unei limbi, «esența specificului ei», este structura gramaticală și fondul principal de cuvinte.

Studiul științific al originii și structurii limbii noastre trebuie deci întreprins în lumina acestui criteriu. Importanța lucrării lui I. V. Stalin pentru problema care ne preocupă a fost subliniată recent de romanistul sovietic acad. V. F. Șișmarev de la Universitatea din Leningrad, care, analizînd părerile formulate pînă acum cu privire la originea și structura limbii romîne, scrie: «Definiția fundamentală dată de I. V. Stalin specificului limbii și noțiunii de încrucișare a limbilor ușurează mult rezolvarea acestei probleme complexe și permite înlăturarea oricăror îndoieli cu privire la tipul romanic al graiurilor romano-balcanice și a oricărei încercări neștiințifice de a le atribui un caracter amestecat»¹.

De la Friedrich Diez, creatorul lingvisticii romanice, limba romînă a format neîncetat obiectul de studiu al tuturor marilor romanști din secolul al XIX-lea și al XX-lea: G. I. Ascoli, Gaston Paris, Hugo Schuchardt, G. Gröber, N. V. Krușevski, W. Meyer-Lübke, B. A. Bogorodițki, E. Bourciez, N. V. Serghievski, V. F. Șișmarev, R. A. Budagov și alții.

Studiile acestor romanști străini și sovietici, ca și ale lingviștilor romîni, au stabilit că limba romînă este continuatoarea latinii populare vorbite în Dacia și în nord-estul Peninsulei Balcanice în primele secole ale erei noastre.

Din limba vechilor băștinași ai acestor locuri, daci, traci și iliri — cucerii de romani — au mai rămas în lexicul limbii noastre de astăzi cuvintele: *abur*,

¹ V. F. Șișmarev, *Romanskie iaziki iujno-vestocinoini Evropi i naționalnii iazik Moldavskoi SSR*, în «Voprosi iazikoznaniia», 1952, nr. 1, p. 80—81.

barsă, brad, a se bucura, buză, ceafă, căciulă, copac, fărîmă, grumaz, mal, măgură, mătură, mînz, mazăre, moș, mugure, murg, pîrău, sîmbure, strungă, vatră, viezure (după cunoștințele etimologice de pînă acum circa 30 — 40 de cuvinte în total) și numele topice *Argeș, Carpați, Criș, Mureș, Prut, Siret, Someș, Tisa* și, probabil, *Dunăre*.

Această situație este pe deplin explicabilă în lumina învățăturii marxiste despre limbă.

Din încrucișarea limbii dacilor, tracilor și ilirilor cu limba latină nu s-a putut naște o limbă amestecată, care să nu semene cu nici una dintre ele. Lingvistica nu cunoaște astfel de fenomene hibride. Din încrucișarea a două limbi întotdeauna una dintre ele iese învingătoare, iar cealaltă dispare treptat, lăsînd în limba învingătoare doar cîteva elemente, în general de natură lexicală.

Elementele dacice, tracice și ilirice din limba noastră au fost foarte puțin studiate pînă în prezent. Cel dintîi lingvist român care a încercat să facă, pe baze mai largi, acest studiu, folosindu-se de limba albaneză — urmașă a traciceii — și de rezultatele la care ajunsese în acea vreme lingvistica indoeuropeană, a fost B. P. Hasdeu. Dar, de la contribuțiile lui Hasdeu, nelipsite de fantezie și arbitrar, studiul acestei probleme n-a făcut pînă acum prea mari progrese¹ din pricina greutății de a identifica limbi din care nu se cunosc pînă astăzi alte documente scrise decît cîteva nume nesigure de plante (glosate ca tracice în secolul I a erei noastre de medicul grec Dioscorides), nume de locuri și de persoane. În 1912 a fost descoperit la Ezerovo, în Bulgaria, un inel cu o inscripție în litere grecești, socotită tracică, dar nedescifrată încă. De curînd, colectivul arheologic al Institutului de istorie și filozofie al filialei Academiei R.P.R. din Cluj a descoperit, la Grădiștea-Muncelului, circa 30 de inscripții dacice, tot cu litere grecești, care sînt deocamdată foarte greu de descifrat deoarece ele constau numai din consoane. În vara acestui an, același colectiv a mai descoperit, tot la Grădiștea-Muncelului, două inscripții dacice în litere latine. Una dintre ele cuprinde numai numele *Decebalus*. Cea de a doua cuprinde însă trei cuvinte: *Decebalus per Scorilu*, pe care C. Daicovicu a tradus-o «Decebal fiul lui Scorilo», traducere pe care o credem neîndoelnică, cuvîntul dacic *per* fiind același cu latinescul *puer* «copil, fiu» și avînd, în cele două limbi înrudite, același sens și aceeași probabilă origine indoeuropeană. Astfel de descoperiri, îmbinate cu celelalte date ale arheologiei și cu datele etnografiei, pot fi de mare folos lingviștilor care au datoria să continue studiul început de Hasdeu asupra elementelor de substrat din limba noastră.

¹ Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome I: Les origines. Paris, 1901 (Capitolul II: L'élément autochtone, p. 7—21) și Al. Philippide, *Originea romînilor*. Vol. II: Ce spun limbile romîna și albaneză. Iași. 1928.

Dacă asupra originii latine a limbii române nu mai există astăzi nici o îndoială, în ce privește locul ei de formare nu s-a putut ajunge încă la o părere unanim împărtășită.

Unii istorici și lingviști străini, ca Sulzer și Engel în secolul al XVIII-lea, Kopitar, Roesler și Hunfalvy în secolul al XIX-lea, au susținut că poporul și limba română s-au format exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi venit în nordul fluviului abia prin secolul al XIII-lea. Pusă în mod atît de categoric problema a avut, desigur, mai ales un aspect politic, susținătorii zeloși ai acestei teorii căutînd să furnizeze, pe această cale, politicii expansioniste a Habsburgilor și a grofilor argumente istorice pentru contestarea drepturilor noastre în Transilvania.

Teoria originii sud-dunărene a limbii și poporului român nu trebuie însă considerată ca avînd exclusiv rațiuni politice. Această teorie se întemeiază și pe interpretarea unor realități istorice din Peninsula Balcanică în timpul stăpînirii romane. De aceea, ea a fost susținută și de unii lingviști romîni. A susținut-o, parțial, mai întîi O. Densusianu¹ și apoi, integral, Al. Philippide², iar recent, ea e susținută și de academicianul sovietic V. F. Șișmarev³. În adevăr, expansiunea romană în Peninsula Balcanică a început cu mai bine de două sute de ani înaintea cuceririi Daciei. Colonizările romane au început aici cu mult înaintea celor din Dacia, iar nordul Peninsulei Balcanice, începînd de la Marea Adriatică pînă la gurile Dunării, a rămas sub stăpînire romană pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea. Pînă în acest timp, în cele două Moesii — superioară și inferioară —, în Dardania și Panonia inferioară a existat o intensă viață romană. Între numeroasele orașe romane din aceste provincii, în secolul al VI-lea, douăzeci și două din ele erau reședințe de episcopii: *Durostorum*, *Appiaria*, *Prista*, *Abrittus*, *Novae*, *Oescus*, *Serdica*, *Pavtalia*, *Scupi*, *Ulpiana*, *Remesiana*, *Naissus*, *Ratiaria*, *Castra Martis*, *Horrea Margi*, *Aquae*, *Viminacium*, *Margum*, *Singidunum*, *Bassianae*, *Sirmium*, *Cibalae*⁴.

O viață orășenească a existat însă, în timpul stăpînirii romane, și în Dacia. În cei o sută șaizeci de ani de stăpînire romană au existat aici, în deosebi în Transilvania, Banat și Oltenia, puternice centre de viață economică: *Ulpia Traiana* (în prezent satul Grădiște, în apropiere de Hațeg), *Porolissum* (în

¹) O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome I-er, *Les origines*. Paris, Leroux, 1901. Vezi și Mathias Friedwagner, « Ueber die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit. Sonderdruck aus » Zeitschrift für romanische Philologie ». LIV. Heft 6. 1934.

²) Al. Philippide, *Originea romînilor*. Vol. I Iași, 1925. Vol. II. Iași, 1928. Concluzii asemănătoare cu cele ale lui Philippide se găsesc și în lucrarea medievalistului francez F. Lot, *Les invasions barbares*. Vol. I (Capitolul: Un énigme et un miracle historique: le peuple roumain, p. 278—300). Paris, 1938.

³) V. F. Șișmarev, *Romanskie iaziki iujno-vostocinoi Evropi i naționalni iazik Moldavskoi SSR*, în « *Voprosi Iazikoznaniia* » 1952, nr. 1. p. 80—106

⁴) Vezi Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*. Paris. 1918.

prezent satul Moigrad, lângă Zălau), *Napoca* (Cluj), *Potaissa* (Turda), *Ampeium* (Zlatna), *Apulum* (Alba-Iulia), *Aquae* (Călan, lângă Simeria), *Tibiscum* (Jupa, lângă Caransebeș), *Arcidava* (în prezent Vărădia, tot în Banat), *Praetorium* la nord-vest de Turnu-Severin), *Dierna* (în prezent satul Cerna, în Banat, lângă Dunăre), *Drobeta* (Turnu-Severin), *Pelendava* (Craiova), *Romula* (în prezent satul Reșca, la sud-est de Craiova, pe Olt), *Sucidava* (Celei, lângă Dunăre, regiunea Craiova), *Turris* (Turnu-Măgurele), *Daphne* (Oltenița), *Cedonia* (Sibiu), *Comidava* (Rîșnov, regiunea Stalin) și altele¹.

În afară de aceste centre orășenești cunoscute se găseau desigur în Dacia numeroase *sate*² (lat. fossatum), a căror populație romană și romanizată *ara* (lat. arare), *semăna* (lat. seminare) *grâu* (lat. granum), *secară* (lat. sicale), *orz* (lat. hordium), *mei* (lat. milium), *legume* (lat. legumen), *cînepă* (lat. pop. canepa), *în* (lat. linum); *săpa* (lat. sappare), *secera* (lat. sicilare), *treiera* (lat. tribulare), *măcina* (lat. machiare); lucra *via* (lat. vinea) și făcea *vin* (lat. vinum); creștea *stupi* (lat. stupus) și făcea *miere* (lat. pop. mele); scotea din munți *aur* (lat. aurum), *argint* (lat. argentum), *fier* (lat. ferrum), *aramă* (lat. aeramen), *sare* (lat. pop. sare); tăia *păduri* (lat. pop. padule) de *fag* (lat. fagus), de *carpen* (lat. carpinus), de *ulm* (lat. ulmus), de *plop* (lat. populus), de *frasin* (lat. fraxinus), de *mesteacăn* (lat. masticinus), de *șalîn* (lat. platanus), de *brad* (cuvînt traco-dacic), de *stejar* (cuvînt probabil traco-dacic); prindea *pești* (lat. piscis) din *riuri* (lat. rivus) și *văi* (lat. vallis); *vîna* (lat. venare) *ieșuri* (lat. leporem), *vulpi* (lat. vulpis), *lupi* (lat. lupus), *urși* (lat. ursus), *bouri* (lat. bubalus « bou sălbatic », care a trăit numai în Carpați); avea *turme* (lat. turma) de *boi* (lat. bos, bovis), de *vaci* (lat. vaca), de *cai* (lat. caballus), de *oi* (lat. ovis), de *capre* (lat. capra), de *porci* (lat. porcus).

Susținerea integrală a originii sud-dunărene a limbii și poporului român este strîns legată de ideea părăsirii totale a Daciei de populația romană și romanizată, ceea ce este o imposibilitate materială. « Au părăsit Dacia numai oficialitățile, funcționarii, armata, marii negustori și marii proprietari de sclavi. Cei ce se ocupau cu agricultura erau legați de pămînt. Pătura de jos din orașe prefera, ca și în apus, popoarele « barbare » în locul romanilor, care exercitau o fiscalitate excesivă și o exploatare crîncenă. Acest moment a fost prielnic pentru masele de sclavi, care au scăpat de robie, devenind liberi. De aceea sclavii, țărani liberi sau pătura de jos săracă din orașe au primit pe « barbari » ca eliberatori.

Astfel, cea mai mare parte a populației a rămas pe loc în Dacia, intrînd în relațiuni cu popoarele în migrațiune și contribuînd pe teritoriul Romîniei

¹ Vezi Henrici Kiepert. *Formae orbis antiqui*, harta XVII: Illyricum et Thracia. Berlin, 1894 și C. Daicovicu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945, p. 126—239.

² Vezi C. Daicovicu, *ibidem*, p. 133.

de azi la dezvoltarea social-economică, în ciuda greutăților cărora le-a dat totuși naștere migrațiunea popoarelor »¹.

Spre deosebire de perioada republicii și de primele secole ale imperiului, când legiunile romane erau formate din romani și provinciali romanizați și când acestea au fost pretutindeni una din forțele principale de romanizare², în a doua jumătate a secolului al III-lea, când e părăsită Dacia, ele erau alcătuite în majoritate din barbari (goți, franci, alamani, vandali, heruli, alani, mauri)³. Pe la mijlocul secolului al IV-lea, însuși numele de soldat, miles, era sinonim cu « barbar »⁴. La 273, goții nu erau deci necunoscuți în Dacia și nu erau nici la prima lor invazie. Pe de altă parte, ei devin foarte repede federați ai imperiului, ceea ce devin la rîndul lor și gepizii și însuși hunii. Când Iustinian recupă, în anul 552, Italia, din armata de ocupație condusă de generalul Narses, persan de origine, fac parte un mare număr de huni⁵.

Desigur că dacă aceste popoare migratoare, al căror mijloc principal de trai a fost în acea epocă mai ales războiul, cum au fost goții, gepizii, hunii, avarii, s-au oprit vremelnic în diferite părți ale Daciei, — aceasta însemnează că ei au găsit aici o populație băstinașă de la care au putut să-și procure hrană și îmbrăcăminte.

↳ Printre dovezile istorice sigure că Dacia nu a fost părăsită de majoritatea populației romane și romanizate este faptul că pînă la venirea, în secolul al VI-lea, a avarilor și slavilor, ea a continuat să întrețină legături comerciale cu imperiul roman. « Relațiile nordului cu sudul Dunării, după 270 pînă la sfîrșitul secolului al V-lea, sînt din belșug documentate — scrie arheologul Vasile Pîrvan — prin numeroasele descoperiri de monede romane în toate părțile Daciei; Jung a putut stabili cu ajutorul acestor descoperiri circulația spre platoul transilvan, prin toate pasurile mai de seamă ale Carpaților »⁶.

Dar Dacia, a cărei cucerire a fost unul dintre factorii esențiali ai consolidării stăpînirii romane în Peninsula Balcanică și în Panonia, nu și-a pierdut în acest timp, pentru imperiul roman, marea ei importanță strategică. Romanii s-au străduit fără încetare, pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, ca toate orașele cu garnizoane romane de pe malul stîng al Dunării să aibă capete de pod, cu castre romane, în nordul Dunării. Astfel, *Dinogetia* (care se afla aproximativ în locul Măcinului de astăzi) avea cap de pod, în stînga

¹ Istoria R.P.R.. Manual pentru învățămîntul mediu. Sub redacția acad. Mihail Roller. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1952. p. 47—48.

² C. Daicoviciu. La Transylvanie dans l'antiquité. București. 1945. p. 110—111.

³ F. Lot. La fin du monde antique et le début du moyen âge. Paris, 1928. p. 269—270.

⁴ F. Lot, ibidem, 270.

⁵ F. Lot, ibidem. p. 307.

⁶ V. Pîrvan, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman. București, 1911, p. 147.

Dunării, castrul roman de la Bărboși, *Carsium* (Hîrșova de astăzi), castrul roman de la Gura Ialomiței, *Durostorum* (Siliștra), castrul de la Dichiseni, *Transmarisca* (Turtucaia), castrul de la Oltenița (în antichitate *Daphne*), *Abrittus* (Ruscuc), castrul de la Frumoasa, *Novae* (Șiștov), castrul de la Pietroșani, *Asamum*, castrul de la *Turris* (Turnu-Măgurele), *Oescus*, castrul de la Celei, *Augusta*, castrul de la Zăvalu, *Cebro*, castrul de la Bistreț, *Ratiaria*, castrul de la Desa, *Egeta*, castrul de la Hinova¹.

Acest sistem de fortificații se continua pe Dunăre în sus pînă spre izvoarele fluviului. Fortificarea ambelor maluri ale Dunării n-a fost făcută însă de romani numai pentru apărarea graniții de nord a imperiului, ci îndeosebi pentru apărarea importanteii căi de comunicație care este acest fluviu și care a fost artera principală de romanizare în sud-estul Europei. Mari constructori de drumuri, romanii au știut să se folosească tot atît de intens de drumurile naturale pe care le ofereau apele.

O altă dovadă importantă a interesului strategic pe care a continuat să-l aibă Dacia pentru imperiul roman este valul de fortificații construit, în secolul al IV-lea, de Constantin cel Mare; acest val, numit popular « Brazda lui Novac », începea pe Dunăre, în vest, la Hinova, trecea peste Craiova, Pitești, Ploiești și ajungea în răsărit, pînă la Bărboși².

Aceste castre romane de pe malul stîng al Dunării, ca și valul lui Constantin cel Mare, nu au fost construite, desigur, în pustiu, ci în mijlocul unei populații, iar raza de acțiune a castrelor și fortificațiilor romane a fost totdeauna mult mai întinsă decît zidurile lor propriu zise³.

Un argument lingvistic important invocat de susținătorii teoriei sud-dunărene a limbii și poporului român îl constituie bogata toponimie slavă de pe teritoriul țării noastre. În adevăr, cele mai vechi nume de localități, atestate în nordul Dunării de la epoca daco-romană încoace, ca: Sibiu, Brașov, Bălgrad, (Alba-Iulia), Tîrgoviște, Craiova, Suceava și numele unor rîuri importante, ca: Olt, Tîrnava (Mare și Mică), Prahova, Dîmbovița, Ialomița, Jiu, Milcov, Bistrița, Moldova și altele sînt de origine slavă.

Importanța toponimiei în istoria poporului și limbii noastre a fost subliniată în toate lucrările mai de seamă de toponimie apărute la noi (B. P. Hasdeu⁴, N. Drăganu⁵, E. Petrovici⁶, Iorgu Iordan⁷ și alții), dar rezultatele la care au ajuns

¹ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945, p. 218—221.

² Henrici Kiepert, *Formae orbis antiqui*, harta XVII: Illyricum et Thracia. Berlin, 1894.

³ C. Daicoviciu, *ibidem*. p. 218.

⁴ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor*. București, 1872, vol. I și II.

⁵ N. Drăganu, *Romînia în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*. București, 1933.

⁶ E. Petrovici, *Dacoslava*, în « Dacoromania », 1943, vol. X, partea a II-a, p. 233—277; *idem*, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în « Studii și cercetări lingvistice », tom. IV, p. 63—88.

⁷ Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în R.P.R.* București, Ed. Acad. R.P.R., 1952.

cercetările nu sînt încă concludente, deoarece nici una dintre acestea n-a ținut aproape de loc seama de specificul istoriei noastre de dinaintea constituirii statelor feudale romînești. De aceea, institutele de lingvistică din București și Cluj au început, în colaborare, sub conducerea acad. E. Petrovici, studiul amănunțit al acestei probleme.

Prezența toponimiei slave pe teritoriul țării noastre nu trebuie însă considerată ca o dovadă a absenței romînilor din aceste locuri. Dacă s-a păstrat, în forma slavă *Olt*, numirea latină *Alutus* (luată de slavi în forma *Altus*, cu sincoparea lui *u* neaccentuat) sau străvechile nume *Argeș*, *Carpați*, *Criș*, *Mureș*, *Pрут*, *Siret*, *Someș*, *Tisa*, ele au fost desigur transmise slavilor de populația băștinașă.

Dintre popoarele în migrațiune care au trecut peste teritoriul țării noastre—goți, huni, gepizi, avari etc.—numai slavii, și începînd din secolul al XI-lea o parte din maghiari, s-au stabilit aici, lăsînd urme adînci, —celelalte popoare migratoare fiind doar valuri trecătoare.

Toponimia noastră slavă trebuie considerată mai curînd ca o dovadă a conviețuirii îndelungate între slavii stabiliți pe aceste locuri și populația băștinașă, care i-a asimilat, decît ca o dovadă a lipsei romînilor din nordul Dunării, cum au interpretat-o unii istorici și lingviști din trecut.

Forma slavă a numelor topice străvechi, numele de rîuri și de localități de origine slavă amintite mai sus se explică prin rolul important pe care l-au avut aici slavii începînd din secolul al VI-lea. În acea epocă a avut, desigur, loc și un proces de slavizare a populației romînești agricole din așezările de pe văile roditoare ale rîurilor mai importante. Numai așa se poate explica slavizarea numelui *Oltului*, numele slav al *Jiului*, *Prahovei*, *Dîmboviței*, *Ialomiței*, *Tîrnavelor*, *Bistriței*, *Moldovei* și numele slav al *Bălgradului* (*Alba-Iulia*), *Brașovului*, *Sibiului*, *Tîrgoviștei*, *Sucevei*, *Craiovei* etc. Acest proces nu a putut cuprinde însă o numeroasă parte a populației care se ocupa cu păstoritul, ocupație răspîndită din vremuri străvechi în Dacia¹ și care, în epoca migrațiunii popoarelor, a fost îmbrățișată de o populație și mai numeroasă decît înainte², deoarece, prin caracterul ei dispersat și mobil, ea constituia un mijloc de apărare față de riscurile condițiilor nesigure de viață din acea vreme³, fapt care explică, în același timp, și menținerea remarcabilei unități a limbii noastre. Această populație păstorească și-a pierdut însă, pentru un timp, rolul politic ce-i revenea populației băștinașe, rol pe care și l-au asumat aici, în acea epocă, slavii.

O organizație propriu zisă de stat era, în acea vreme, greu de format și de menținut aici, teritoriul țării noastre fiind atunci locul de trecere al popoarelor în emigrațiune.

¹ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*. București, 1945, p. 128, 133, 135.

² C. Daicoviciu, *ibidem*, p. 231.

³ E. de Martonne, *La vie pastorale et la transhumance dans les Carpathes méridionales. Leur importance géographique et historique* (Sonderabdruck aus den *Sammelwerken zu Fr. Ratzels Gedächtnis*). Leipzig, 1904 p. 72—45.

Starea aceasta de lucruri a durat pînă spre sfîrșitul migrațiunii popoarelor, cînd populația băștinașă romînească a început să se organizeze în state de sine stătătoare, să-și reia, cea mai mare parte a ei, ocupația cu agricultura, și cînd slavii care se stabiliseră în Dacia au fost absorbiți în procesul formării poporului român. Din conviețuirea cu slavii din Dacia, care au sfîrșit prin a adopta limba romînă, aceasta s-a îmbogățit cu numeroase elemente lexicale de origine slavă. De la ei ne-a rămas o bogată terminologie agricolă (*plug, brazdă, ogor, coasă, greblă, lopată, claie, căpiță, stog, a îmblăti*), politico-socială (*voievod, cneaz, vornic, stolnic, ispravnic, boier, rob*), de organizare bisericească (*popă, vîdică, sobor, cazanie, molitvenic*), nume de arme (*suliță, sabie, praștie, topor*) și altele. Lexicul romînesc a continuat de atunci să se îmbogățească mereu cu noi împrumuturi, fie din slavonă, folosită la noi pînă în secolul al XVIII-lea ca limbă bisericească și de cancelarie, fie prin împrumuturi directe din limbile popoarelor slave învecinate.

În sudul Dunării a avut loc un proces invers: aici românii au fost cei asimilați de slavi, care erau în majoritate și care au organizat statele slave din sudul Dunării. Ceea ce s-a menținut în sud din elementul romînesc au fost doar păstorii, asupra cărora nu s-a putut exercita o influență directă, din pricina ocupației lor mobile, dispersate și izolate de viața feudală organizată. Asimilarea de către slavii de sud, organizați în state feudale, a romînilor din satele și orașele suddunărene — fapt care trebuie considerat încheiat în secolul al XI-lea, deoarece în nici unul din dialectele romînești din sudul Dunării nu se găsesc elemente maghiare — a avut ca urmare ruperea contactului dintre românii păstori din sud și masa romînilor din Dacia, ceea ce a dus apoi la formarea celor patru dialecte ale limbii romîne: dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn.

Studiul epocii de dinaintea constituirii statelor feudale romînești formează astăzi una din problemele cele mai actuale ale cercetărilor arheologice întreprinse în țara noastră. Acum se fac la noi, pentru întia oară, săpături sistematice privind perioada de trecere spre feudalism și feudalismul, deoarece săpăturile anterioare au avut ca obiect îndeosebi epoca dacoromană. Săpăturile arheologice de la Morești (lîngă Tîrgu-Mureș), Gîmbași, Ciugud, Teiuș (regiunea Hunedoara), Sf. Gheorghe, Satu-Nou (regiunea Stalin), Dinogetia, Garvăn (regiunea Galați), Spanțov și București scot mereu la iveală dovezi importante ale continuității noastre neîntrerupte de la epoca dacă, romană și slavă pînă la organizarea noastră în state de sine stătătoare. O colaborare mai strînsă între arheologi, istorici, etnografi și lingviști va duce, desigur, la lămurirea deplină a acestei epoci, considerată ca cea mai obscură din trecutul nostru.

Un alt argument folosit de susținătorii teoriei formării limbii noastre în sudul Dunării, argument care se cere de asemenea să fie rediscuțat critic, îl constituie corespondențele pe care limba romînă le are cu albaneza, bulgara, neogreaca și sîrba. Între aceste corespondențe existe cîteva care privesc structură gramaticală: postpunerea articolului, identitatea genitivului cu da-

tivul, formarea viitorului cu verbul ajutător *a voi* și înlocuirea infinitivului cu conjunctivul. Aceste corespondențe lingvistice au fost explicate pînă acum în mod diferit de către lingviști. Franz Miklosich¹ și B. P. Hasdeu² le atribuie substratului traco-iliric. Un cercetător mai recent, lingvistul danez Kristian Sandfeld³, le explică prin influența reciprocă dintre aceste limbi și română și prin dezvoltarea lor în condiții istorice asemănătoare. Aceste corespondențe lingvistice, obiceiurile și felul de viață comun cu al popoarelor vecine nu duc deci cu necesitate la ideea formării limbii și poporului român exclusiv în sudul Dunării.

Privită în lumina realităților istorice arătate mai sus, este evident că problema locului de formare a limbii și poporului român a fost tot atît de greșit pusă de către cei care au susținut cu exclusivitate sudul Dunării, ca și de cei care au susținut cu exclusivitate Dacia.

Limba română s-a format, desigur, mai ales în nordul Dunării, unde s-au constituit mai tîrziu statele românești de sine stătătoare, care—atît cel muntean cît și cel moldovean—s-au constituit dinspre nord înspre sud și nu invers, dar ea s-a format și în regiunile învecinate romanizate din sudul Dunării, cu care Dacia a avut în tot timpul stăpînirii romane un strîns contact administrativ și comercial.⁴ Dialectul dacoromîn vorbit în Dacia și dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn vorbite în sudul Dunării sînt mărturia acestei realități istorice.

Cînd a ajuns limba română să aibă o individualitate distinctă de latina dunăreană și de celelalte limbi romanice?

Limba română a avut condiții să se formeze mai devreme decît celelalte limbi romanice, deoarece, după împărțirea în două a imperiului roman, romanitatea de răsărit a rămas foarte de timpuriu izolată de cea apuseană. Pe de altă parte, ajungînd de timpuriu, în imperiul de răsărit, să predomină ca limbă oficială limba greacă, influența latinii clasice—care, în apus, s-a exercitat în permanență prin administrație, școală și biserică asupra limbii vorbite—a încetat în răsărit foarte devreme. De aceea, limba română prezintă pentru romanist interesul deosebit de a-l ajuta în numeroase cazuri să distingă ceea ce limbile romanice occidentale au moștenit din latina populară de ceea ce au împrumutat mai tîrziu din latina clasică.

Eforturile făcute de împăratul Iustinian în prima jumătate a secolului al VI-lea de a întări poziția latinei ca limba oficială sînt tardive și artificiale.

¹ Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im rumänischen*. Viena, 1861.

² B. P. Hasdeu, *Istoria critică a romînilor*. București, 1875, vol. I—II; idem, *Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, în «*Etymologicum Magnum Romaniae*». București, 1893, tom. III, p. V—XXXVII.

³ Kristian Sandfeld, *Linguistique balcanique. Problèmes et résultats*. Paris, 1930.

⁴ Vezi și al Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, București, ediția II-a, 1940, p. 32.

Cea mai importantă dintre marile lui colecții de legi, Novelele, constituția imperiului, este redactată în limba greacă, Iustinian însuși mărturisind: «n-am scris această lege în limba națională (latina), ci în limba greacă, pentru ca ea să fie cunoscută de toți și pentru a fi mai ușor înțeleasă»¹.

Faptul că structura gramaticală a limbii române nu conține decât puține elemente slave și întru cât cuvintele de origine slavă nu participă la legile ei fonetice cele mai caracteristice² dovedește că în secolul al VII-lea³ când contactul nostru cu slavii a devenit mai activ, limba română era încheată.

Astfel, transformarea lui *l* intervocalic în *r* era încheiată în momentul când au început să pătrundă cuvinte de origine slavă în limba română, deoarece în toate cele patru dialecte ale ei (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân) această transformare cuprinde numai elementele latine: *gură* (din lat. gula), arom. gură, meglenorom. gură, istrorom. gurę; *moară* (din lat. molă), arom. moară, meglenorom. moară, istrorom. moreę; *sare* (din lat. pop. salę), arom. sare, meglenorom. sari, istrorom. sări; *soare* (din lat. pop. sole), arom. soare, meglenorom. soari, istrorom. sore, — dar zicem: *milă* (din sl. milŏ), arom. nîlă, meglenorom. milă; istrorom. milę. *boală*, *fală*, *poală* etc.

Tot astfel dispăruseră din elementele latine consoanele *b* și *v* intervocalice: *iarnă* (din lat. hiberna), arom. iarnă, meglenorom. iarnă, istrorom. iarnę; *cal* (din lat. caballus), arom. cal, meglenorom. cal, istrorom. că(l); *oaie* (din lat. ovis), arom. oaie, meglenorom. uaię, istrorom. oie. În elementele slave din limba română, aceste consoane se păstrează intacte: *grabă*, *iubire*, *treabă*, *slavă*, *poveste*, *dovedi*, *pleavă*, *bivol* etc.

Dentalele *t*, *d*, *s* urmate de un iot se transformaseră în *ț*, *z* (*dz*), *ș*: *ținea* (din lat. tenere), arom. țin, meglenorom. țin, istrorom. (cu rotacism) țiřę; *zice* (din lat. dicere), arom. dzic, meglenorom. zic, istrorom. zice; *ședea* (din lat. sedere), arom. șed, meglenorom. șăd, istrorom. ședę. Toate cuvintele de origine slavă păstrează dentalele intacte: *răspîntie*, *ocroti*, *grădină*, *odihnă*, *silă*, *sită*.

Înainte de contactul cu slavii s-a produs și închiderea spre *i* a lui *a* accentuat în poziție nazală: *pîine* (din lat. panis), arom. pîne, meglenorom. pîine, istrorom. (cu rotacism) pîre; *mîine* (din lat. mane), arom. mîne, meglenorom. mîini, istrorom. (cu rotacism) mîre; *romîn* (din lat. romanus), arom. arumîn, cu sincopearea lui *u* neaccentuat armîn, (meglenoromînii și istroromînii își zic vlahi). Cuvintele de origine slavă păstrează intact pe *a* accentuat în poziție nazală: *hrană*, *rană*, *blană*, *graniță*, *strană* etc. Originea slavă a cuvintelor *stîină*, *smîntînă* (probabil traco-dacice), *stăpîn* și *jupîn* n-a fost încă dovedită.

¹ F. Lot, *La fin du monde antique et le début du moyen âge*. Paris, 1928, p. 321.

² Vezi V. F. Şişmarev, *Romanskie iaziki iujno-vostocinoi Evropi i naționalnii iazik Moldavskoi SSR*, în «Voprosi iazikozmanii», 1952, nr. 1, p. 86—94; vezi și S. B. Bernstejn, *Slovianskia element b moldavskom iazike*, în «Voprosi moldavskogo iazikoznaniia» Izdatelstvo Akademiiia nauk S.S.S.R., Moscova, 1953, p. 150—158.

³ Vezi și Al. Philippide, *Originea rominilor vol. I*. Iași 1925, p. 508, 858.

Desigur, era de asemenea încheiată transformarea lui *qu* și *gu*, înainte de un *a*, în *p* și *b*, căci o găsim în toate cele patru dialecte ale limbii romîne: *apă* (din lat. aqua), arom. apă, meglenorom. apă, istrorom. âpe; *limbă* (din lat. lingua), arom. limbă, meglenorom. limbă, istrorom. limbe.

Era încheiată și transformarea grupelor *ct*, *cs*, *gn* în *pt*, *ps* și *mn*, pentru că iarăși o găsim în toate cele patru dialecte: *lapte* (din lat. pop. lacte), arom. lapte, meglenorom. lapti, istrorom. lăpte; *noapte* (din lat. nocte), arom. noapte, meglenorom. noapte, istrorom. nopte; *coapsă* (din lat. cocsa), arom. coapsă; *lemn* (din lat. lignum), arom. lemn, meglenorom. lemn, istrorom. lemne.

Izolate de timpuriu de dialectul dacoromîn și vorbite de acea parte a populației care, prin ocupația ei cu păstoritul (pe care aromînii continuă s-o aibă și astăzi), s-a menținut secole întregi în afara comunităților organizate ale popoarelor balcanice, cele trei dialecte romînești din sudul Dunării sînt documente vii de dinainte de secolul al XI-lea, de o importanță deosebită pentru studiul istoric al limbii noastre.

Structura gramaticală a limbii romîne o avem astăzi amănunțit prezentată în « Gramatica limbii romîne », elaborată de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. Analiza structurii gramaticale, întreprinsă în această lucrare, ne arată că elementele ei da bază sînt latine.

Gramatica arată că « silințele de a simplifica și de a face mai clar sistemul morfologic, vizibile în evoluția limbii latine tîrzii, au fost în permanență prezente în decursul istoriei limbii noastre. S-au redus formele complicate ale substantivului și ale adjectivului, s-a simplificat sistemul verbal, s-au refăcut unele forme neclare, punîndu-se la contribuție materialul moștenit. Afară de aceasta, în diverse capitole se face simțit aportul elementului slav, prezent fie sub forma elementelor împrumutate, fie sub forma reorganizării materialului păstrat din latină »¹.

Categoriile morfologice ale limbii romîne sînt cele ale latinii populare.

Limba romînă păstrează cele trei declinări latine populare (I : lat. *casa* > rom. *casă*; II : lat. *lupus* > rom. *lup* ; III : lat. *canis* > rom. *cîine*). Spre deosebire de toate celelalte limbi romanice, limba romînă este singura care a păstrat în flexiune formele latine de genitiv-dativ ale femininelor de declinarea I și a III-a (I : lat. *casae* > rom. (unei) *case* ; III : lat. *mortis* — *morti* > rom. (unei) *morți*). Vocativul *mamă*, *vecine*, *doamne* se păstrează ca în latină, dar în limba romînă există pentru vocativul feminin și terminația slavă de vocativ în *-o* : *bunico*, *Mario*, *Ano*. Faptul că, alături de terminația latină de vocativ feminin în *-ă*, avem și terminația slavă în *-o* și faptul că formele latine de vocativ nu s-au păstrat în nici una din celelalte limbi romanice face probabilă influența slavă în menținerea vocativului în limba romînă, mai ales că pentru masculin și limbile slave au aceeași terminație în *-e* ca limba latină și romînă.

¹ Gramatica limbii romîne: Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, vol. I, p. 122.

Cele trei genuri gramaticale, masculin, feminin și neutru, s-au păstrat în limba română din latină. Desinențele fiecărui gen sînt cele latine. Deoarece genul neutru a dispărut însă din toate celelalte limbi romanice, este probabil că menținerea și întărirea lui în limba română se datorește de asemenea influențe slave, genul neutru fiind o categorie foarte vie în toate limbile slave¹).

S-au păstrat din latina populară adjectivul și comparația lui, articolul și declinarea lui, pronumele de toate categoriile cu întreaga lor flexiune.

Cele patru conjugări ale limbii romîne sînt cele patru conjugări ale latiniilor (I : lat. *laudare* > rom. *lăuda* ; II : lat. *videre* > rom. *vedea* ; III : lat. *facere* > rom. *face* ; IV : lat. *venire* > rom. *veni*). Verbele ajutătoare, cu toate neregularitățile lor, sînt cele latine. A luat însă o mare dezvoltare în limba română diateza reflexivă, ceea ce pare a se datora iarăși influenței slave, deoarece în nici una din limbile romanice diateza reflexivă nu este așa de dezvoltată ca în limba română, ea fiind foarte dezvoltată în limbile slave.

Numeralul romînesc de la unu la zece este cel latin; de la unsprezece la o sută se formează cu material latin, dar după modelul de numărătoare slav; *sută* e slav, dar *mie* e latin.

Adverbele, prepozițiile și conjuncțiile — cu mici excepții — sînt de asemenea latine.

Ordinea obișnuită a cuvintelor în frază este, în limba română, cea din latina populară și din celelalte limbi romanice: subiect, predicat, complement. Dezvoltarea analizei, dispariția concordanței timpurilor, proporția redusă de subordonate, simplificarea folosirii timpurilor, simplificarea folosirii cazurilor cerute de prepoziții și verbe, întărirea conjunctivului în dauna infinitivului, caracteristici esențiale ale sintaxei limbii romîne, sînt tendințe constatate în latina populară.

« Gramatica limbii romîne » precizează însă că rolul elementului slav în sintaxa noastră nu este încă lămurit, din lipsa studiilor amănunțite asupra acestei probleme.

Proporția redusă a elementului slav în structura gramaticală a limbii romîne cu toate legăturile noastre îndelungate cu slavii, este deplin explicabilă în lumina învățăturii lui I. V. Stalin despre limbă. În « Marxismul și problemele lingvisticii », I. V. Stalin a arătat că structura gramaticală a unei limbi, fiind partea ei cea mai stabilă, este și cea mai rezistentă la pătrunderea elementelor noi.

Al doilea element esențial al structurii unei limbi, fondul principal de cuvinte, care cuprinde elementele lexicale cele mai des folosite și mai stabile în procesul comunicării, este de asemenea rezistent la schimbări și la pătrun-

¹ Vezi Al. Graur, Genul neutru în romînește, în „Limba română“, an. III (1954), nr. 1, p. 30 — 44.

derea elementelor străine, dar în grad mai redus decît structura gramaticală. În fondul principal de cuvinte pătrund, cu timpul, cuvinte noi și se elimină altele învechite, dar partea esențială rămîne și aici neschimbată.

Fondul principal de cuvinte al limbii romîne, care a început să fie studiat numai după apariția lucrării lui I. V. Stalin ¹, este în majoritatea lui latin, dar, spre deosebire de structura gramaticală, el cuprinde un număr important de elemente slave. Astfel, spre exemplu, dintre numele părților corpului, sînt latine: *cap, păr, creier, țeastă, tîmplă, frunte, ureche, ochi, geană, sprînceană, nas, nară, față, mustață, gură, dinte, măsea, limbă, falcă, barbă, piept, umăr, braț, cot, mină, palmă, deget, pumn, inimă, plămîn, pîntece, mațe, ficat, fiere, splină, bășică, buric, picior, coapsă, mușchi, genunchi, pulpă, călcîi, unghie, os, carne, piele, vîină, sînge.*

Slave: *trup, obraz, pleoapă, gît, burtă, gleznă, cosiță.*

Dintre numele de rudenie sînt latine: *mamă, tată, frate, soră, unchi, nepot, văr, cumnat, socru, fiu, noră, ginere, nun.*

Slave: *rudă, nevastă, babă, maică, nene.*

Dintre numele celor mai importante acțiuni omenеști și procese sînt latine: *a naște, a crește, a muri, a face, a umbla, a merge, a fugi, a sări, a scăpa, a ajunge, a lucra, a lupta, a sta, a șede, a dormi, a se scula, a pleca, a rămîne, a trece, a se îmbrăca, a se încălța, a se spăla, a vedea, a auzi, a asculta, a înțelege, a pricepe, a învăța, a uita, a spune, a zice, a întreba, a răspunde, a scrie, a crede, a cînta, a rîde, a plînge, a mîncă, a roade, a înghiți, a sughița, a strănuta, a tuși, a se îneca, a bea, a ara, a semăna, a culege, a treiera, a cerne, a mulge, a toarce, a țese, a coase, a cîștiga, a pierde, a cere, a da, a vrea, a avea, a fi, a putea, viață, moarte, foame, sete.*

Slave: *a trăi, a iubi, a munci, a vorbi, a grăi, a trebui, a primi, a privi, a citi, a lovi, a greși, a plăti, a grăbi, a dovedi, a găsi, a sfîrși.*

Dintre numele de însușiri fizice și sufletești sînt latine: *bun, rău, blind, trist, frumos, deștept, cuminte, tînăr, bătrîn, înalt, subțire, scurt, gros, gras, lung, orb, surd, mut, flămînd, sătul.*

Slave: *vesel, drag, isteț, dîrz, slab, prost, gol, grijă, milă, jale, prieten, sărac, bogat.*

Dintre numele de ființe sînt latine: *om, bărbat, femeie, fecior, fată, popor, cal, bou, taur, vacă, vițel, oaie, berbec, miel, capră, ied, lup, urs, vulpe, iepure, cerb, porc, scroafă, cîine, cățea, cățel, găină, pui, pasăre, muscă, albină, pește, soarece, șarpe.*

Slave: *bivol, cocoș, gîsca, cloșcă, vrabie, vidră, molie, lebădă, ogar, rac, veveriță.*

Dintre numele de plante sînt latine: *pom, floare, frunză, prun, măr, păr, fag, carpen, mesteacăn, salcie, plop, grîu, secară, orz, in, cînepă, iarbă, fin, paie, lemn.*

¹ Vezi Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., București, 1954 și D. Macrea, Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii și cercetări lingvistice », vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

Slave: *ovăz, sfeclă, bob, cocean, morcov, hrean, vișin, pleavă, coajă.*

Dintre numele alimentelor de bază, sînt latine: *aluat, pîine, sare, apă, lapte, caș, unt, carne, untură, ceapă, legumă, miere, făină, vin.*

Slave: *hrană, ulei, slănină, colac, oțet, poftă, drojdie.*

Dintre numele în legătură cu locuința și obiectele casnice sînt latine: *casă, ușă, cheie, a închide, a deschide, a încuia, a descuia, treaptă, fereastră, masă, cuțit, lingură, oală, vas, scaun, ulcior, cuptor, foc, scînteie, a aprinde, a stinge, a frige, a coace, a arde, pat, perete, curte, poartă, fîntînă, car, jug, secure, sapă, furcă, seceră, fier, ac, ață, pînză, lînă, pănură.*

Slave: *prag, pod, pivniță, laviță, zid, var, blid, haină, pernă, grajd, iesle, cotef, coasă, clește, lopată, ciocan, topor, plug, sanie.*

Dintre numele referitoare la natură sînt latine: *țară, pămînt, lume, cer, lună, soare, stea, cîmp, munte, vale, rîu, vînt, nor, ploaie, fulger, cald, frig, ger, secetă, gheață.*

Slave: *deal, izvor, luncă, grădină, ogor, brazdă, poiană, vîrf, viscol, vișor, vreme, zăpadă, a trăsni.*

Dintre cuvintele care exprimă noțiuni de timp, loc și mod sînt latine: *zi, noapte, amiază, dimineată, tîrziu, an, lună, săptămîină, iarnă, primăvară, vară, toamnă, toate numele de zile (luni, marți, etc.), aici, acolo, sus, jos, aproape, departe, înăuntru, atunci, cînd, încă, bine, rău, ușor, greu, încet, repede, dulce, acru, amar, azi, ieri, mîine, curînd, alb, negru, galben, verde, roșu, vînat, albastru, tot, singur, mult, puțin, tare, foarte.*

Slave: *vreme, zare, ceas, ojină, iute, lesne.*

În afară de elementele latine și slave, fondul principal de cuvinte al limbii romîne mai cuprinde o seamă de elemente maghiare, turcești, neogrecești, franceze.

După Al. Graur¹, fondul principal de cuvinte al limbii romîne ar consta din 1419 cuvinte, care se repartizează ca origine astfel: **latine**: 59,21%, **slave**: 21,49%, **formate în romînește din elemente latine**: 2,11%, **formate în romînește din elemente slave**: 0,14%, **neconoscute** 4,65%, «**internaționale**»: 5,85%, **maghiare**: 2,26%, **autohtone** (comune cu albaneza): 1,63%, **neogrecești**: 1,27%. Cuvintele de origine franceză, engleză, turcă și cuvintele de origine onomatopeică sînt, în statistica alcătuită de Al. Graur, toate sub 1%.

Faptul că elementul latin formează majoritatea fondului principal de cuvinte al limbii romîne este o ilustrare a tezei staliniste asupra stabilității și vechimii elementelor care îl formează, iar faptul că elementul slav ocupă primul loc după cel latin arată rolul lui important în vocabularul romînesc. Luate la un loc, elementele latine și slave formează, după Al. Graur, 80,70% din totalitatea fondului principal de cuvinte al limbii romîne.

Pentru determinarea structurii istorice a unei limbi se impune să fie examinat însă de aproape și restul vocabularului, adică partea lui mobilă, reflex

¹ Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., București, 1954.

nemijlocit al neconținutelor schimbări ce intervin în viața societății. Această parte a vocabularului care se schimbă mereu, nu hotărăște, precum a arătat I. V. Stalin, soarta limbii, dar ea este o dovadă prețioasă pentru cunoașterea diferitelor influențe istorice care s-au exercitat asupra limbii în diferite epoci ale dezvoltării ei. Așa precum structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt criteriile de determinare a caracterului unei limbi, restul vocabularului este un indiciu al stării limbii la un moment dat. De aceea, analiza acestei părți a vocabularului este valabilă numai pentru perioada pentru care este făcută. Dacă analizăm, spre exemplu, proporția etimologică a vocabularului românesc din textele secolului al XVII-lea, rezultatul, cu excepția fondului principal de cuvinte, va fi cu totul diferit de cel pe care l-am obține analizînd vocabularul limbii romîne din secolul al XX-lea. Este deci greșit a trage concluzii definitive asupra structurii vocabularului unei limbi dintr-o analiză făcută numai pentru o anumită perioadă din evoluția ei.

A. de Cihac a fost întîiul lingvist român care a încercat alcătuirea unei statistici a vocabularului românesc după originea cuvintelor¹. În prefața dicționarului său, el arată că elementul latin « constituie fără discuție substanța limbii romîne », gramatica ei fiind, « cu excepția cîtorva particularități traco-ilirice, esențial latină » (Prefață, vol. II, pag. VIII). El adaugă însă că, în ceea ce privește vocabularul, « latin ca fond », acesta cuprinde, ca urmare a împrejurărilor istorice în care a trăit poporul român, numeroase elemente nelatine. După Cihac, vocabularul românesc se repartizează, ca origine, astfel: 1/5, elemente latine, 2/5 slave, 1/5 turcești și 1/5 maghiare, neogrecești și albaneze împreună.

Contradicția aparentă dintre numărul mare de cuvinte nelatine din statistica lui Cihac și afirmația lui că vocabularul românesc este « latin ca fond », trebuie înțeleasă în sensul că Cihac s-a referit, desigur, la fondul principal de cuvinte, de a cărui importanță și-a dat seama, fără însă să o poată formula teoretic, ceea ce a făcut, pentru întîia oară în lingvistică, I. V. Stalin în « *Marxismul și problemele lingvisticii* ».

Dicționarul lui A. de Cihac, deși lucrat conștiincios, are însă cusurul de a conține un număr prea redus de cuvinte, abia 5765, și, în al doilea rînd, în acest număr sînt incluse numeroase cuvinte vechi, care nu mai erau în uz în epoca lui Cihac. Cihac nu a ținut seamă de schimbările adînci petrecute în secolul al XIX-lea în compoziția vocabularului românesc și nu a văzut că numeroase din cuvintele înregistrate de el erau atunci înlocuite cu altele.

Pentru a arăta schimbările petrecute în vocabularul românesc în decursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, am întreprins, într-o lucrare

¹ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie dacoromane*. Francfort s. M.: Vol. I, *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, 1870; Vol. II: *Éléments slaves magyares, turcs-grecs-modernes et albanais*, 1880, prefață, vol. II, p. VIII.

mai veche a noastră¹, analiza statistică a materialului lexical cuprins în dicționarul lui I. A. Candrea, apărut în 1931 sub titlul: «Dicționarul enciclopedic ilustrat «Cartea Românească». Acest dicționar cuprinde 43.269 de cuvinte, care, după origine, se repartizează astfel: 20,58% latine, 16,41% slave, 2,35% neogrecești, 3,14% maghiare, 4,36% turcești, 2,62% latine literare, 29,69% franceze, 1,67% germane, 1,96% de origine onomatopeică, 3,73% de origine nesigură și 9,79% de origine necunoscută. Restul grupelor de elemente de alte origini înregistrate în dicționar sînt neglijabile, deoarece ele nu depășesc 1%.

Statistica de mai sus o socotim concludentă din mai multe puncte de vedere. Ea verifică, în primul rînd, numărul mare al elementelor latine și slave, cele două elemente care formează majoritatea absolută a fondului principal de cuvinte al limbii romîne. În al doilea rînd, statistica arată cît de mult s-a redus în lexicul limbii romîne contemporane numărul elementelor turcești, neogrecești și chiar slave, odinioară atît de puternice. A treia constatare care se impune este apariția masivă a unui nou element lexical, cel francez, ca urmare a legăturilor strînse pe care burghezia romînă le-a întreținut timp de peste un secol cu burghezia franceză. Sîntem de acord cu Al. Graur, care găsește dicționarului lui Candrea cusurul de a considera de origine franceză unele cuvinte care nu ne-au venit direct din franceză, cuvinte numite de Al. Graur «internaționale», dar nu putem împărtăși părerea sa că neologismele franceze din vocabularul românesc n-ar trece de 3—4%¹. Etimologiile franceze date de Candrea pot suferi, desigur, unele corectări, dar acestea nu pot fi atît de radicale, cum susține, fără să dovedească, Al. Graur. Însuși titlul lucrării sale «Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne» este un calc lingvistic după francezul, «essai sur...». Influența franceză a fost atît de puternică la noi în secolul al XIX-lea, încît aproape întreaga terminologie burgheză juridică, medicală, politică, administrativă, culturală și socială a fost luată din limba franceză.

Participarea diferitelor grupe de cuvinte în compoziția vocabularului românesc de astăzi va fi, desigur, mai just oglindită în «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» care va apărea în curînd. Acest dicționar cuprinde vocabularul dintr-o perioadă de mari transformări economice, politice și sociale petrecute în țara noastră, perioadă în care au intrat în limba romînă numeroase cuvinte noi și au ieșit din uz multe altele. O comparație între statisticile făcute după dicționarul lui Cihac, Candrea și «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» ne va ajuta să înțelegem mai bine indicațiile lui I. V. Stalin despre vocabular, care, «fiind cel mai sensibil la

¹ D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba romînă*, în revista «Transilvania», anul 73, (1942) nr. 4 p. 268—288. Vezi și idem, *Fizionomia lexicală a limbii romîne*, în «Dacoromania», X, partea a II-a p. 362—373; Idem, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în «Studii și cercetări lingvistice», vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

² Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1954, p. 35 — 36.

schimbări, se află într-o stare de schimbare aproape neîntreruptă, iar limba, spre deosebire de suprastructură, nu trebuie să aștepte lichidarea bazei, ea introduce schimbări în vocabular înainte de lichidarea bazei și independent de starea bazei »¹.

Cercetarea științifică a structurii lexicale a unei limbi nu poate fi însă completă dacă se mărginește numai la materialul brut dintr-un dicționar, oricât de minuțios ar fi el întocmit. Ea are totdeauna nevoie și de analiza procesului circulației diferitelor elemente lexicale în limbă. Acest principiu a fost stabilit pentru întâia oară în lingvistică de Bogdan Petriceicu-Hasdeu² dar el nu a fost valorificat pînă acum așa cum o impunea marea lui utilitate. Acesta este singurul mijloc științific de a aprecia poziția și valoarea fiecărui cuvînt în structura lexicală a unei limbi și este cel mai important criteriu pentru stabilirea fondului principal de cuvinte. Al. Graur nu-l folosește în lucrarea sa consacrată fondului principal de cuvinte al limbii romîne, ci caută, indirect, chiar să-l minimalizeze, prin arătarea aplicării lui greșite în cercetările din trecut³.

Pentru a scoate în evidență marea utilitate a principiului circulației cuvintelor, am analizat în lucrarea noastră amintită mai sus⁴ procesul circulației cuvintelor în opera cea mai reprezentativă a literaturii noastre și anume în poeziile lui Eminescu⁵, publicate în timpul vieții poetului, operă pe care am analizat-o din două puncte de vedere: 1. al compoziției etimologice a cuvintelor folosite de marele nostru poet și 2. al circulației acestor cuvinte în poeziile lui. Rezultatul cercetării noastre este următorul: vocabularul poeziilor lui Eminescu este compus din 3607 cuvinte, a căror circulație este de 33.846. După origine, vocabularul poeziilor lui Eminescu se repartizează astfel: 48,68% latine, 16,70% slave, 1,35% neogrecești, 1,63% maghiare, 1,20% turcești, 3,41% latine literare, 11,97% franceze, 1,46% de origine nesigură, 3,46% de origine necunoscută, 1,27 de origine onomatopeică. Restul grupelor de cuvinte sînt sub 1%.

În procesul circulației, adică al folosirii cuvintelor din grupele înșirate mai sus, se produce o simțitoare modificare a raporturilor dintre ele. În circulație, vocabularul lui Eminescu ia următoarea înfățișare: 83% latine, 6,82% slave, 2,52% franceze, 1,13% latine literare, 1,80% de origine necunoscută. Nici una din restul grupelor nu atinge 1%.

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*. Ed. pentru literatură politică, București, 1953, p. 22.

² B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul I. București 1887 (Introducere, capitolul III: În ce consistă fizionomia unei limbi) p. XLVI—LIX.

³ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 32—34.

⁴ Vezi și D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romine*, în « Studii și cercetări lingvistice », vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

⁵ M. Eminescu, *Opere I, Poezii tipărite în timpul vieții*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius. București, 1939.

Cercetări de acest fel socotim că trebuie întreprinse asupra operelor a cât mai numeroși scriitori ai noștri din diferite epoci, pentru a stabili comparativ compoziția materialului lexical folosit în diversele etape de dezvoltare a limbii noastre și pentru a vedea ce rezistă timpului ca material permanent și ce s-a eliminat prin trecerea de la o epocă la alta.

O seamă dintre lingviștii noștri din trecut au simțit ca o obligație științifică și ca o datorie patriotică să scrie istoria limbii române. Puțini dintre ei au putut duce la capăt această operă importantă. În calea lor au stat totdeauna mari greutăți pentru lămurirea problemelor atât de complexe din trecutul poporului și al limbii noastre. Pentru timpul când au fost scrise, lucrări ca « Histoire de la langue roumaine » a lui O. Densusianu, « Originea românilor » a lui Al. Philippide au reușit să răspundă nevoilor didactice universitare ale vremii, rămânând totuși departe de a fi ultimul cuvânt în această materie. Ca dovadă sînt numeroasele probleme rămase deschise atât din cauza greutății lor intrinsece, cât și din cauza insuficienței cercetărilor întreprinse în trecut asupra lor. Lucrările amintite au meritul de a fi coordonat un bogat material de fapte, care poate servi în viitor cu folos oricui va încerca să scrie istoria limbii noastre.

Condițiile pentru întocmirea unei noi istorii a limbii române în lumina învățăturii marxiste încep a fi astăzi realizate prin apariția « Gramaticii limbii române », a « Dicționarului limbii române literare contemporane », a « Atlasului lingvistic român », lucrări de bază ale lingvisticii noastre, și prin aprofundarea problemelor trecutului limbii române, care se găsesc în planurile de lucru ale institutelor de lingvistică.

În legătură cu necesitatea de a întocmi o nouă istorie a limbii române, pe care masele cititoare o așteaptă de la lingviști, trebuie să facem o constatare privitoare la studiile individuale de lingvistică ce se întocmesc astăzi la noi în țară. Cu mici excepții, aceste lucrări, cu tot caracterul lor minuțios, nu tratează probleme mari și esențiale, ci se mărginesc la contribuții pentru lămurirea unor chestiuni secundare. Predilecția pentru astfel de probleme se remarcă și la alegerea tezelor pentru examenul de stat și pentru aspirantură. Candidații preferă subiecte mărunte de gramatică sau de istorie a limbii, evitînd abordarea problemelor care reclamă un orizont vast teoretic și de cercetare. Dacă un subiect restrîns poate fi folositor pentru formarea disciplinei științifice a viitorilor cercetători, studiul unei probleme de bază este neapărat necesar pentru verificarea posibilităților lor de viitori oameni de știință. Ovid Densusianu nu avea nici treizeci de ani când a scris « Histoire de la langue roumaine », operă care, după mai bine de cincizeci de ani de la apariția ei, își păstrează tot interesul științific prin bogăția faptelor, interpretarea lor critică și mai ales prin probitatea intelectuală a autorului, care a reușit să-și stăpînească încli-

națiile pasionale într-un domeniu în care susceptibilitățile naționaliste s-au manifestat în trecut cu prisosință. Cei mai buni dintre lingviștii noștri din trecut au încercat, încă de tineri, să realizeze opere de mari proporții, care, chiar dacă nu au fost duse la bun sfârșit, au stîrnit un mare interes în spiritul contemporanilor. Pasiunea pentru marile probleme ale limbii noastre trebuie susținută în mod activ de către conducătorii științifici ai cercetătorilor tineri. Operele lingvistice de seamă se realizează astăzi la noi de către colective mari. Nivelul lor științific poate fi însă asigurat numai dacă fiecare cercetător posedă o perspectivă largă a problemelor teoretice de lingvistică. Întărirea muncii teoretice, studierea problemelor de bază ale limbii noastre de către cadre tinere cît mai numeroase, mijloacele pe care ni le pune la dispoziție regimul de democrație populară, credem că sînt condițiile esențiale pentru întocmirea lucrărilor viitoare ale lingvisticii noastre, printre care ne gîndim, în primul rînd, la istoria limbii romîne.

